

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Güz 2020, Cilt:8, Sayı:2, 8:711-731

Geliş Tarihi: 16.08.2020

Kabul Tarihi: 30.11.2020

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.781158>

Hız. Fâtıma'nın Allah Resûlü'ne Mersiye Şiirleri

Mehmet Yılmaz*

Öz

Hız. Fâtıma (öl. 11/632), babasının nazarında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu bakımdan Araplarda adet olduğu üzere Allah Resûlü'nün ardından Hız. Fâtıma tarafından mersiye şiirleri okunması beklenenecek bir durumdur. Çalışma, Allah Resûlü'nün vefatını müteakip nübüvvet evine mensup en yakın bireylerden birinin duyguları hakkında ipucu vermesi bakımından önem arz etmektedir. Ne var ki araştırma konusu şiirlerle ilgili müstakil çalışmalara rastlanmamaktadır. İlgili şiirler alandaki boşluğu doldurmaya katkıda bulunmak amacıyla çalışma konusu yapılmıştır. Hız. Fâtıma'ya ait çalışma konusu beş mersiye şiiri tespit edilmiştir. İlgili mersiyeler uzun soluklu geleneksel Arap şiirleri yerine kısa maktalar halindedir. Maktalarda daha çok şairin yüreğinde hissettiği acı, keder ve duygu yoğunluğu ön plana çıkmaktadır. Şair acısını hafifletmek ve biraz olsun rahatlamak amacıyla ölene kadar durmadan ağlama arzusundadır. Şair Allah Resûlü'nün vefat haberini alan bütün Müslümanların ağlayarak her yerde kendisine eşlik etmelerini istemektedir. Dahası şaire göre Allah Resûlü'nün hatıralarını taşıyan Uhud dağı ve Beytullah da ağlamalıdır. Şair duygu yoğunluğunu beyitlere yansıtırken elbise yırtma, yüz tırmalama ve yüksek sesle feryat etme gibi Câhiliye adetleri yerine İslâm inancının beraberinde getirdiği değerlere bağlı kalmaya dikkat etmektedir. Şair bunu yaparken acısını ve duygu yoğunluğunu muhatabın algısına yaklaştırmak amacıyla eski Arap şiir geleneğinde sıkça rastlanan teşbih, istiare ve mecaz gibi edebî tasvir örneklerine de yer vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Allah Resûlü, Hız. Fâtıma, Şiir, Mersiye.

Elegiac Poems of Hazrat Fatimah to the Messenger of Allah

Abstract

Hazrat Fatimah occupies a privileged place for the Messenger of Allah. Fatimah recited marsiya after the martyrdom of the Prophet. Five marsiya poems of Hazrat Fatimah have been identified for the subject-matter. These marsiya poems are written in short makta instead of traditionally long Arabic poems. In these forms called makta, the focus is on the agony, sorrow, and emotional intensity felt by the poet after the martyrdom of Prophet. The poet desires to cry continuously until her death in order to alleviate her agony and to be relieved a little bit. The poet wants all Muslims who

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, myilmaz93@hotmail.com

ORCID ID 0000-0002-8223-7065

have received the news of the death of the Prophet to accompany her in every place by crying over his martyrdom. The poet thinks that Mount Uhud and the Kaaba, bearing the memories of the Prophet, must also weep. While the poet reflects the agony and emotional intensity that she feels in the heart to the couplets, she pays attention to adhere to values brought by the Islam faith. In order to make her agony and emotional intensity closer to the perception of the reader, the poet also uses examples of figure of speech that are common in ancient Arabic poetry tradition.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Messenger of Allah, Hazrat Fatimah, Poetry, Marsiya (Elegiac Poem).

Giriş

Ölüm karşısında aciz kalan insanoğlu tarih boyunca ölümsüzlüğü arzulamış ve çözüm yolları aramıştır. Değişik bölgelerde rastlanan ve kaya gibi sert cisimler üzerine binlerce yıl önce nakşedildiği anlaşılan şahıs isimleri, insanoğlunda var olan ölümsüzlük arzusuna işaret eden göstergelerdendir.¹ İnsanoğlu değer verdiği kimselerin ani ölümleri karşısında çaresiz kalmış, gözyaşı dökmüş ve güzel hasletlerini yâd etmek suretiyle arkalarından ağıtlar yakmıştır. İnsanoğlu ölüm karşısındaki yenilgiyi ve çaresizliği mersiye yoluyla kabullenme² cihetine gitmiştir. Bu yönüyle mersiye, ölen kimsenin kabirde rahat etmesini sağlayacağına inanılan tılsımlı ifadelerin zaman içerisinde gelişmiş formatıdır.³ Dolayısıyla mersiye sanatının ölümle irtibatlı hüznün dili ve vefakârlık örneği olduğunu söylemek mümkündür. İnsanoğlu ulusuna, makamına ve mevkiine bakmaksızın ölüm zehrini bir gün mutlaka yudumlamak durumunda olduğundan⁴ mersiye sanatı uluslara ait kültürlerde ortak paydadır.⁵

Arapçada (ر-ث-ي) kökünden gelen mersiye, sözlükte ölen kimsenin ardından ağlamak ve güzel hasletlerini şiir yoluyla saymak⁶ anlamlarına gelir. Bir başka ifade ile mersiye, sevilen kimsenin vefatını müteakip şairin iç dünyasında çalkalanan duygu yoğunluğunu ve üzüntüsünü dışa yansıtma sanatıdır.⁷ Eski Arap şiirinde nedb/matem, te'bîn ve 'azâ'/taziye olmak üzere üç tür mersiye veya mersiye üslûbu⁸ söz konusudur.

Nedb/matem, ölen şahsiyetin ardından yüreği dağlanmış kimsenin dinleyiciyi gözyaşlarına boğacak biçimde hüznün dolu sözler sarf ederek ağlaması, feryat etmesi ve çığlık atması⁹ anlamlarına gelir. Matem tutan kimsenin gözyaşlarına boğularak feryat etmesi ve çığlık atması yüreğini kasıp kavuran hüznün sebebiyledir.¹⁰

1 Cumu'ah, Huseyn, *er-Risâu fi's-Şi'ri'l-Câhilî ve Sadrı'l-İslâm* (Doktora Tezi, Câmi'atu Dimaşk, 1982), 4.

2 eş-Şâyib, Ahmed, *el-Uslûb dirâse belâgiyye tahliliyye li usûli'l-esâlibi'l-edebiyye* (Kahire: Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, 1991), 85.

3 Dayf, Şevkî, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-câhilî* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1960), 207; Fuad Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-İslâmî*, trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî (Riyad: İdâratu's-Sekâfeti ve'n-Neşr, 1983), I, 14, 15.

4 Ebû 'Ubâde, el-Velîd b. el-Buhturî, *el-Hamâse*, thk. Muhamed İbrahim el-Hûr v.dğr. (Abu Dabi: Hey'etu Abû Dabî li's-Sekâfeti ve't-Turâs, 2007), 191.

5 Emîl Nâsîf, *Arva'u mâ kîle fi fenni'r-risâ'* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.), 5.

6 Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîd*, thk. Muhammed Na'îm el-'İrksûsî v.dğr. (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2005), 1286, 1287.

7 Hamîs b. Mâcid b. Hamîs, es-Subbârî, *Fennu'r-risâ' inde şâ'irâti'l-Câhiliyye* (Nizvâ: Câmi'atu Nizvâ, 2009), 17.

8 Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şi'ru'l-câhilî hasâisuhû ve funûnuh* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986), 311.

9 Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şi'ru'l-câhilî hasâisuhû ve funûnuh*, 311.

10 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "Nûn" (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 4: 4380.

Te'bîn, ölen şahsiyeti güzel hasletleriyle övmek anlamındadır.¹¹ *Te'bîn* daha çok ölen şahsiyetin kabrini ziyaret esnasında veya yâd edilmesi amacıyla kurulan meclislerde dile getirilir.¹² Aslında *te'bîn* ağırlıklı ağıt söyleyen şair, toplumdaki genel üzüntünün tercümanıdır. Zira şair, vefat eden şahsiyete ait erdemlerin zaman içerisinde unutulmamasını ve gelecek kuşaklara örnek teşkil etmesini amaçlar. Bu bakımdan vefat eden şahsiyete ait erdemleri ısrarla beyitlerde kayıt altına almaya çalışır.¹³ *Te'bîn* ağırlıklı ağıt, ölmek üzere olan kimse için de söylenir.¹⁴

'Azâ'/taziye ise, sevilen şahsiyeti veya eşyayı yitirme durumunda sabretmek, Allah'ın takdirine boyun eğmek ve kadere teslim olmak¹⁵ anlamındadır. Taziye, sabra teşvik etmek amacıyla cenaze sahibini avutacak ve acısını hafifletecek sözler sarf etmek¹⁶ anlamlarında da kullanılır. Şair taziye içerikli beyitler yoluyla hayat, ölüm ve ebedî hayat gibi hususlarda felsefe ağırlıklı düşünceler ortaya koymaya çalışır.¹⁷ Hz. Fâtıma tarafından Allah Resûlü'nün ardından söylenen mersiye şiirlerine geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılması amacıyla Câhiliye döneminde mersiye, İslâm döneminde mersiye ve Allah Resûlü'ne mersiye hususları hakkında ön bilgiler vermek yerinde olacaktır.

1. Câhiliye Döneminde Mersiye

Câhiliye döneminde mersiye, Arap şiirinin en önemli temaları arasında yer alır. Bu durum kabileler arasında yıllar süren çatışmalar ve savaşlar neticesinde çok sayıda can kaybı meydana gelmesi sebebiyledir. Bu bakımdan Câhiliye döneminde mersiye, daha çok kabîle fertlerini, düşman kabîle tarafından öldürülen kimsenin öcünü almaya teşvik etmek amacıyla söylenir.¹⁸ Şair öç almaya teşvik amaçlı söylediği mersiye şiirlerinde, ölen kimsede var olan güzel hasletleri mübalağalı bir tarzda beyitlere yansıtır. Yine şair ölen kimsenin ardından gözyaşı döker ve feryat figan eder. Şair bazı zamanlar aksine davranış biçimi de sergiler ve değer verdiği kimsenin ardından acısını bastırmaya ve üzüntüsünü etrafa hissettirmemeye çalışır. Şair bunun yerine ölümün kaçınılmaz son olduğu yolunda etrafındakilere telkinde bulunur.¹⁹ Câhiliye Arapları ölen kimsenin ardından birbirlerini sabra teşvik ederler ve kendilerinden geçercesine anormal davranış biçimleri sergileyen kimseleri ayıplarlar.²⁰ Genelde müşrik olan Câhiliye Arapları, ölüm ötesi hayata inanmadıklarından ölümle birlikte her şeyin son bulacağına inanırlar.²¹

11 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "Hemze", 1: 13.

12 Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şi'ru'l-câhilî hasâisuhû ve funûnuh*, 313, 314.

13 Dayf, Şevkî, *er-Risâ* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 6.

14 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "Hemze", 1: 13.

15 Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberrid, *Kitâbu't-ta'âzî ve'l-merâsî*, thk. Halîl Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 5.

16 Muhyiddîn, Ebû Bekr Zekerîyya Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Ezkâr min kelâmi Seyyidi'l-ibrâr* (Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997), 173.

17 Dayf, Şevkî, *er-Risâ*, 6.

18 Ebû'l-'Abbâs el-Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr. (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1942), 367; Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şi'ru'l-câhilî hasâisuhû ve funûnuh* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986), 311.

19 Munzir el-Cebbûrî, *Eyyâmu'l-'Arabi ve eseruhâ fi's-şi'ri'l-Câhilî* (Bağdat: Dâru's-Şu'ûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmme, 1986), 140.

20 el-Muberrid, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd, *Kitâbu et-te'âzî ve'l-merâsî*, thk. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 7.

21 İbn Raşîk, Ebû Ali el-Hasen el-Çayravânî, *el-'Umde fi mahâsini's-şi'r ve âdâbihi ve nakdih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), 2: 150; et-Taberî, Ebû Ca'fer

Câhiliye dönemi mersiye şiirlerinde kadın şairlerin erkeklere kıyasla fazla gözyaşı döktükleri ve ağıtlar yaktıkları anlaşılmaktadır. Zira fitratı gereği erkeğe kıyasla fazla duygusal olan kadın, değer verdiği kimsenin vefatı gibi acı olaylar karşısında gözyaşı dökmeye daha fazla eğilimlidir. Yine Câhiliye döneminde kadına göre hayatta tutunulacak dayanak kabul edilen erkek eşin veya kardeşin ya da akrabanın yitirilmesi zelil bir hayata zorlanması anlamındadır. Zira kadın, güçlüünün hâkim olduğu Câhiliye toplumlarında özellikle kabileler arasında yaşanan çatışmalar sırasında meta muamelesi görmekte ve ganimet kabul edilmektedir.²²

Câhiliye Arapları arasındaki yaygın inanışa göre öldürülen kişinin ruhu bedenden ayrılır ve kuş şeklini alır. Kuş şeklini alan ruh, ölünün kabri başından ayrılmaz ve "Beni sulayın! Beni sulayın!" diye mütemadiyen öter.²³ Kimliği meçhul Arap şairi, 'Amr adındaki hasmını tehdit etmekte ve bu bağlamda şunları söylemektedir:²⁴ (Basît)

يَا عَمْرُو! إِنَّ لَا تَذَرُ شَيْمِي وَمَنْقَصَتِي أَضْرَبُكَ حَتَّى تَقُولَ الْهَامَةُ اسْقُونِي

Ey 'Amr! Hakkımda kötü söz söylemekten ve (halk nazarındaki) itibarımı düşürmekten vaz geçmezsen seni hâme kuşu "Beni sulayın!" deyinceye kadar sille tokat döverim.

Câhiliye Araplarına göre "sada/baykuş"²⁵ adı verilen söz konusu kuş, ancak maktulün öcü alındığı vakit susar.²⁶ Kabîle fertleri maktulün intikamı alınıncaya kadar uzun süre yas tutarlar ve dünya lezzetlerinden kendilerini mahrum bırakırlar. Hansâ (öl. 24/645) ve Hind bnt. 'Utbe (öl. 14/635)²⁷ gibi şair kadınlar da kabile meclislerinde, özel etkinliklerde ve 'Ukaz Panayırında söyledikleri mersiyelerle maktulün intikamı alınıncaya kadar erkeklere eşlik ederler.²⁸ Mersiye okuyan kadınlar saçlarını kazıtırlar, ölünün ardından yüksek sesle ağıtlar yakarlar, yüz tırmalarlar ve elbise parçalarlar.²⁹ Söz gelimi er-Rabî' b. Ziyâd el-'Absî (öl. 590), Dâhıs ve Gabrâ' savaşında öldürülen Mâlik b. Zuhey'r'in (öl. ?/?) ardından şunları söyler:³⁰ (Kâmil)

مَنْ كَانَ مَسْرُورًا بِمَقْتَلِ مَالِكٍ فَلَيَاتِ نِسْوَتَنَا بِوَجْهِ نَهَارٍ
يَجِدُ النِّسَاءَ حَوَاسِرًا يَنْدُبْنَهُ يَلْطَمْنَ أَوْجُهَهُنَّ بِالْأَسْحَارِ
فَقَدْ كُنَّ يَخْبَأْنَ الْوُجُوهُ تَسْتُرًا فَالْيَوْمَ قَدْ أَبْرَزْنَ لِلنَّظَارِ
يَضْرِبْنَ حُرَّ وَجُوهِنَّ عَلَى فَنَى عَفَبِ الشَّمَائِلِ طَيِّبِ الْأَخْبَارِ

Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-Taberî Câmî'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdül-Muhsin et-Turkî (Kahire: Merkezû'l-Buhûs Ve'd-Dirâsâti'l-'Arabîyye ve'l-İslâmiyye, 2001), 21: 95.

²² Munzir el-Cebbûrî, *Eyyâmu'l-'Arab ve eseruhâ fi's-şî'ri'l-Câhilî*, 140, 141.

²³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "He", 6: 4723; Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Bağdat: Câmî'atu Bağdâd, 1993), 6: 139.

²⁴ el-Alûsî, Mahmûd Şukrî, *Bulûğu'l-ereb fî m'arifeti ahvâli'l-'Arab*, şrh. Muhammed Behcet el-Eserî, (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri, 1314), 2: 199.

²⁵ Ebû Ali İsmâil b. el-Kâsım el-Kâlî, *Kitâbu'l-Emâlî* (Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme Li'l-Kitâb, 1975), 2: 245; el-Merzûkî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed el-Hasen, *Şerhu dîvâni'l-hamâse*, nşr. Ahmed Emîn v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1991), 1: 877.

²⁶ Cumu'ah, Huseyn, *er-Risâ' fî's-şî'ri'l-câhilî ve sadri'l-İslâm*, 123.

²⁷ Ebû'l-Ferec el-Asfâhânî, *Kitâbu'l-agânî*, thk. İbrahim es-Se'âfin v.dğr. (Beyrut: Dâru Sâdir, 2008), 4: 151.

²⁸ Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şî'ru'l-câhilî hasâisuhû ve funûnuh*, 314.

²⁹ Cumu'ah, Huseyn, *er-Risâ' fî's-şî'ri'l-câhilî ve sadri'l-İslâm*, 120; Dayf, Şevkî, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-câhilî*, 207.

³⁰ el-Merzûkî, *Şerhu dîvâni'l-hamâse*, 1: 995-996

Kim Mâlik'in öldürülmesine seviniyorsa kadınlarımızın gün ortasında (matem tuttukları yere) gelsin.

(Şayet gelirse) kadınlarımızı kuşluk vakitlerinden (itibaren gece gündüz) başları açık halde yas tutarken bulacaktır elbet.

(Vakur) kadınlarımız (normal hallerde) yüzlerini namahreme örtülerle kapatmıştılar. Ama bugün (üzüntüden vakarlarından çıktılar da) gözle görülecek biçimde yüzlerini açtılar.

Kadınlarımız, karakterindeki iffetle ve toplumdaki iyi haliyle bilinen bir yiğide yas tutarlarken (kendilerinden geçerler de acımasızca) yüzlerine vurarak dövünürler.

Câhiliye Araplarındaki yaygın inanışa göre ölen kimse kabirde içki tükettiğinden sevenleri tarafından kabri şarapla sulanır.³¹

2. İslâm Döneminde Mersiye

İslâm dininin ortaya çıkmasıyla birlikte Câhiliye döneminde yaygın olan mersiye âdetlerinin çoğu Allah Resûlü tarafından yasaklanmıştır. Söz gelimi Allah Resûlü, ölünün ardından yüksek sesle ağıt yakmayı, yüz tırmalamayı ve elbise parçalamayı yasaklamıştır. Allah Resûlü bu bağlamda şöyle buyurur: ³² “(Ölüler için) avuç içi ile yanaklarını, (yüzünü) döven, yakalarını yırtan ve Câhiliye âdeti üzere (münasebetsiz sözler söyleyerek) feryat figan eyleyen, bizden değildir.” Yine Allah Resûlü bir başka rivayette şöyle buyurur:³³ “(Musibet anında) sesini yükselterek feryat eden, saçını kazıtan ve yakasını yırtan kadından Allah Resûlü uzaktır.” Buna mukabil Allah Resûlü sahabeyi ölen kimsenin ardından ağlamaya ve ağıt yakmaya teşvik etmektedir. Örneğin Uhud savaşının sona ermesiyle birlikte Müslümanlar şehit düşenlerin ardından ağlamaya koyulmuşlardır. Her aile yakınlarına ağlamakla ve ağıtlar yakmakla meşguldür. Allah Resûlü, amcası Hz. Hamza'ya ağlayan kimselerin olmadığını görür ve bu durum karşısında üzülür. Allah Resûlü, “Ama Hamza'ya ağlayan kimseler yok” buyurur ve oracıkta gözyaşlarına boğulur.³⁴ Bunun üzerine Mu'âz b. Cebel (öl. 17/638), Selime oğulları, Abdullah b. Ravâha (öl. 8/629) da Hâris oğulları aşiretlerine mensup kadınları Hz. Hamza'ya ağlamaları ve ağıt yakmaları için bir araya toplarlar. Ensâr kadınları gece yarısına kadar Hz. Hamza'ya ağlarlar. Allah Resûlü “Allah sizden ve çocuklarınızdan razı olsun” buyurur ve artık evlerine dönebileceklerini bildirir.³⁵ Bu hadiseden sonra Medine halkı arasında Hz. Hamza'ya ağıt yakmak gelenek halini alır.³⁶ Söz gelimi Abdullah b. Ravâha; Hamza b. Abdulmuttalib'in ardından on altı beyitten oluşan bir mersiye okur. Abdullah b. Ravâha mersiyeeye şu beyitlerle başlar:³⁷ (Vâfir)

وَمَا يُغْنِي الْبُكَاءُ وَلَا الْعَوِيلُ

بَكَتْ عَيْنِي وَحَقَّ لَهَا بُكَاهَا

³¹ el-Merzûkî, *Şerhu divâni'l-hamâse*, 1: 877-878; Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şi'ru'l-câhilî hasâisuhû ve funûnuh*, 311.

³² el-Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîra el-Cu'fî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1400), “Kitabu'l-cenâiz”, 35, (1: 398).

³³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitabu'l-cenâiz”, 37, (1, 399)

³⁴ İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdumelik, *Sîretu'n-Nebî*, thk. Mecdî Fethi es-Seyyid (Tanta: Dâru's-Sahabe Li't-Turâs, 1995), 3: 62.

³⁵ el-Vâkîdî, *Kitâbu'l-mağâzî*, 1: 317.

³⁶ İbn 'Abdi Rabbih, Ahmed b. Muhammed, *el-'Ikdu'l-ferîd*, thk. 'Abdulmecîd et-Terhînî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 3:191

³⁷ İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebî*, 3: 140.

أَحْمَرَةٌ ذَاكُمُ الرَّجُلُ الْقَتِيلُ

عَلَى أَسَدِ الْإِلَهِ غَدَاةَ قَالُوا

Ağladı gözüm ve hak oldu ona ağlamak. (Gel gör) ne gözyaşı fayda ediyor ne de ağıt

Allah'ın aslanına. "Şu maktül adam Hamza mı?" dedikleri (günün) sabahında.

Allah Resûlü ölen kimsenin ardından feryat figan edilmemesi gerektiği yolundaki uygulamayı oğlu İbrahim'in ardından sessizce gözyaşı akıtmak suretiyle bizzat kendisi de tatbik eder ve "Göz yaşarır ve kalp hüzünlenir. Ama biz Rabbimizin razı olacağı şeylerden başka bir şey söylemeyiz. Ey İbrahim! Biz bizden kopmuş olman sebebiyle elbet mahzunuz"³⁸ buyurur.

Allah Resûlü, Cahiliye Arapları arasında "sada/baykuş" adıyla bilinen ve öldürülen kimsenin intikamı alınıncaya kadar kabri başında ötmeyi sürdürdüğü yolundaki batıl inancı da yasaklamaktadır. Allah Resûlü bu bağlamda şöyle buyurur:³⁹ "Baykuşu ve Safer ayını uğursuz saymak asla doğru değildir."

Müslüman şairler Allah Resûlü'nün uyarılarını dikkate alırlar ve ölenlerin ardından ağıt yakarken Câhiliye adetlerinden uzak durmaya çalışırlar. Örneğin şair Lebîd (öl. 40/660), kızlarına vefatından sonra yüz dövmek ve saç kazıtmak gibi Cahiliye adetlerinden uzak durmalarını vasiyet etmekte ve beyitte şöyle demektedir:⁴⁰ (Tavîl)

وَلَا تَحْمَشَا وَجْهًا وَلَا تَحْلِفَا شَعْرًا

فَقُومًا فَقُولَا بِالَّذِي قَدْ عَلِمْتُمَا

O halde kalkın ve (ardımdan) bildiğiniz (özelliklerimi) söyleyin. Ne yüz tırmalayın ne de saç kazıtın.

Câhiliye döneminde övünç kaynağı olarak kabul edilen kan davası da İslâm'la birlikte yasaklanır.⁴¹

Sahabe şairler tarafından ölenlerin ardından söylenen mersiyelerde şehit düşme, Allah Resûlü'nü destekleme ve Yüce Allah tarafından şehitlik mertebesine ulaşanlara salât ve selâm okuma gibi İslâm prensiplerine uygun ifadelerle ağırlık verilmektedir. Söz gelimi Hassân b. Sâbit (öl. 60/680), Hz. Hamza'nın Uhud savaşında şehit düşmesinin ardından söylediği beyitlerde şehâdet şerbetini içmeyi rahatlık olarak algılamakta ve Hz. Hamza'yı "Allah Resûlü'nün cennete yolladığı elçisi" olarak tanımlamaktadır:⁴² (Tavîl)

وَرِضْوَانُ رَبِّي، يَا أَمَامَ، غُفُورُ

فَقُلْتُ لَهَا إِنَّ الشَّهَادَةَ رَاحَةٌ

وَزَيْرُ رَسُولِ اللَّهِ خَيْرٌ وَزَيْرُ

فَإِنَّ أَبَاكَ الْخَيْرَ حَمْرَةٌ، فاعلمي

إِلَى جَنَّةٍ يَرْضَى بِهَا وَسُرُورُ

دَعَاهُ إِلَهُ الْخَلْقِ ذُو الْعَرْشِ دَعْوَةً

لحمرَةٌ يَوْمَ الْحَشْرِ، خَيْرٌ مَصِيرُ

فَذَلِكَ مَا كُنَّا نَرْجِي وَنَرْتَجِي

(Hz. Hamza'nın kızı Umâme'ye) dedim ki: Şehitlik rahattır ve çok bağışlayan bir Rabb'in rızasına ermektir Ey Umâme!

³⁸ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitabu'l-cenâiz", 43, (1, 401)

³⁹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitâbu't-tbb", 25, (4: 39); İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "He", 6: 4723.

⁴⁰ Lebîd b. Rabî'a, *Dîvân* (Beirut: Dâru Sâdir, ts), 79.

⁴¹ Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Muslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991), "Kitâbu'l-hacc", 19. (2: 147)

⁴² Hassân b. Sâbit, *Dîvân*, thk. 'Abde Muhannâ (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 112, 113.

Dolayısıyla bil ki; iyilik (sembolü) olan baban Hamza Allah Resûlü'nün elçisidir. (Hem de) en hayırlı elçi.

Yaratılanların İlâh'ı ve arşın sahibi olan Allah (babanı) rıza göstereceği cennete ve sevinmeye davet etti.

İşte biz de bunu umuyor ve bekliyor idik insanların bir araya toplanacağı günde Hamza için akıbetlerin en hayırlısını.

Ka'b b. Mâlik (v. 50/670) ise, Hz. Hamza'nın ardından söylediği mersiyede Hz. Hamza'yı düşman karşısında Allah Resûlü'nü desteklemekle övmekte ve şöyle demektedir:⁴³ (Kâmil)

وَرَدَ الْجَمَامَ فَطَابَ ذَاكَ الْمَوْرِدُ	عَمَّ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ وَصَفِيَّهُ
نَصَرُوا النَّبِيَّ وَمِنْهُمْ الْمُسْتَشْهِدُ	وَأَتَى الْمَنِيَّةَ مُغْلِمًا فِي أَسْرَةٍ
وَمَنْ هُوَ فِي الْجَنَانِ مُخَلَّدُ	شَتَّانَ مَنْ هُوَ فِي جَهَنَّمَ تَأْوِيًا أَبَدًا

Kaçınılmaz ölüme gitti Peygamber Muhammed'in amcası ve yakın dostu. Ne hoştur o gidiş!

Savaş meydanında tanınmak amacıyla üzerine işaret koymuş halde Peygamber'i destekleyen aile arasında ölüme gitti. Aralarında şehit düşen (Hamza'nın da) bulunduğu aile arasında.

(Elbet dağlar kadar) fark vardır cehennemde ebedî kalan ile cennetlerde ebedî olan arasında.

Hassân b. Sâbit, *Racî'* hadisesinde şehit düşen sahabenin ardından okuduğu beyitlerde şehitlerin ölmedikleri, aksine Yüce Allah tarafından onurlandırıldıkları düşüncesine de yer vermekte ve Yüce Allah'ın şehit düşenlere sâlat getirmesi yolunda duada bulunmaktadır:⁴⁴ (Kâmil)

يَوْمَ الرَّجِيعِ فَأُكْرِمُوا وَأُثْبِتُوا	صَلَّى الْإِلَهَ عَلَى الَّذِينَ تَتَابَعُوا
---	--

İlâh, Racî' günü art arda şehit düşüp de (Yüce Allah tarafından cennetle) onorize edilenlere ve mükâfatlandırılanlara salat getirsin.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere İslâm döneminde mersiye “şehit olma”, “Allah Resûlü'nü destekleme”, “cennetle mükâfatlandırılma” ve “salât okunma” gibi İslâm dinine özgü motiflerin beyitlere yansımaları şeklinde tezahür etmektedir. Yine Câhiliye dönemine kıyasla kabîle ruhu taşıyan mersiyeler ölç alma aracı olmaktan çıkarılmakta ve mersiyeye konu kimsede var olan İslâm dinine has özelliklere ağırlık verilmektedir.

3. Allah Resûlü'ne Mersiye

Allah Resûlü, sahabenin gözü, kulağı, yönlendiricisi, lideri, komutanı, öğreticisi, eğiticisi ve vahyin tebliğcisidir. Yine Allah Resûlü, hayır, merhamet ve iyilik örneğidir. Sahabe, bütün bu güzelliklerden bir gün mahrum kalacaklarını öngörememektedirler.⁴⁵ Bu bakımdan Allah Resûlü'nün vefatı Müslümanlar arasında şok etkisi yapar.⁴⁶ Bazı Müslümanlar Allah Resûlü'nün vefatını kabullenmekte

⁴³ İbn Hişâm, *Siretu'n-Nebî*, 3: 134

⁴⁴ Hassân b. Sâbit, *Divân*, 29.

⁴⁵ 'Abdussettâr eş-Şeyh, *Fâtımatu'z-Zehrâ' Radyallâhu 'anhâ* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2015), 285.

⁴⁶ 'Abdussettâr eş-Şeyh, *Fâtımatu'z-Zehrâ' Radyallâhu 'anhâ*, 286.

zorlanırlar. Hz. Ömer (öl. 23/644), Allah Resûlü'nün vefat ettiğini öne sürenleri münafık olmakla itham eder ve şöyle der:⁴⁷ "Bazı münafıklar Allah Resûlü'nün vefat ettiğini öne sürmektedirler. Allah Resûlü kesinlikle ölmedi. Allah Resûlü, Mûsâ b. 'İmrân gibi Rabbinin huzuruna gitti. Mûsâ b. 'İmrân halkından kırk gece ayrı kaldı. Bu süre zarfında Mûsâ b. 'İmrân'ın öldüğü yolunda söylentiler ortaya atıldı. Akabinde Mûsâ b. 'İmrân halkına geri döndü. Allah'a and olsun ki Allah Resûlü de elbet Mûsâ gibi geri dönecektir. Geri döndüğünde vefat ettiği yolunda ortaya iddia atanların ellerini ve ayaklarını elbet koparacaktır." Dahası Hz. Ömer, "Kim Muhammed öldü derse kafasını koparırım" diyerek etrafa tehditler savurur. Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634) bir konuşma yapar ve "Elbet sen öleceksin, onlar da ölecek" (ez-Zümer 39/30) ayetini hatırlatarak Allah Resûlü'nün vefat ettiği gerçeğini herkesin kabullenmesi gerektiğini vurgular. Hz. Ebû Bekir'in konuşmasıyla sakinleşen sahabe, "Peygamberler öldükleri yere defnolunurlar"⁴⁸ hadisi gereği, Allah Resûlü vefat ettiği odaya defnedilir.

Sahabe şairler Allah Resûlü'nün ardından okudukları mersiyeyle duygularını beyitlere yansıtırlar. Zira beyitler duyguları dışa yansıtan en sadık tercümandır.⁴⁹ Allah Resûlü'nün ardından mersiye okuyan sahabeden bazıları şunlardır: Hz. Ebû Bekir, Ka'b. Mâlik, Hz. Ömer, Abdullah b. Enîs (öl. 54/673), Hassân b. Sâbit, Ebû Zueyb el-Huzelî (öl. 28/648) ve Ebû Süfyân (öl. 31/651).⁵⁰ Allah Resûlü'nün ardından mersiye okuyan hanım sahabeden bazıları da şunlardır: Hz. Fâtıma, Ervâ bnt. Abdülmuttalib (öl. 15/636), Âtike bnt. Abdülmuttalib (öl. ?/?), Safiyye bnt. Abdülmuttalib (öl. 20/641), Hind bnt. Usâse (öl. 10/631) ve Ümmü Eymen (öl. ?/?).⁵¹

Allah Resûlü'nün ardından söylenen mersiye şiirlerinde ortak payda, kendilerine vahyi getiren ve insanları hakka yönlendiren İslâm Peygamberinin aralarından ayrılması sebebiyle hissettikleri acıyı dile getirme gayretleridir. Söz gelimi Hz. Ebû Bekir, Allah Resûlü'nün cansız bedenini gördüğü an gözyaşlarına boğulmakta, takatten kesilmekte ve etraftaki evler kendisine dar gelmektedir:⁵² (Kâmil)

لَمَّا رَأَيْتُ نَبِيَّنَا مُتَجَدِّلاً
وَأَرْتَعْتُ رَوْعَةً مُسْتَهَامٍ وَإِلَيْهِ
ضَاقَتْ عَلَيَّ بِأَرْضِيهِنَّ الدُّورُ
وَالْعَظْمُ مِنِّي وَاهِنٌ مَكْسُورٌ

Peygamberimizi cansız halde gördüğümde bana evler dar geldi yerlerinde

Ve adeta çılgına dönmüş kara sevdalı bir tutkun gibi ürktüm. (O denli ki) artık be(de)nimde kemik takatten düşmüştür (ve de) kırılmıştır.

⁴⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, , ts., 3: 200.

⁴⁸ et-Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, thk. Beşşâr 'Avvâd M'arûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996), "Cenâiz", 33. (2:327)

⁴⁹ Yahya el-Cebbûrî, *Şi'ru'l-muhadramîn ve eseru'l-İslâmi fih* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle,1981), 301.

⁵⁰ İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' ez-Zuhrî, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ' (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 2: 244, 247, 248, 249, 251, 252, 253; 'Abdurrahmân, es-Suheyli, *er-Ravdu'l-unuf fi şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li'bn'i-Hişâm*, thk. Mecdî b. Mansûr eş-Şûrâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 1, 446, 455, 458, 459, 460, 461; Ebû'l-Fidâ İsmâ'îl b. Kesîr, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, thk. Mustafa Abdu'l-Vâhid (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982), 4, 556, 557, 558, 550.

⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, 2: 282; Suheyli, *er-Ravdu'l-unuf*, 1, 455, 456; Ebû Bekr Muhammed b. Davûd el-İsbahânî, *ez-Zuhre*, thk. İbrâhîm es-Sâmurraî (ez-Zerkâ': Mektebetu'l-Menâr, 1985), 2: 838.

⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, 3: 244.

Ebû Süfyân ise yeryüzünün üzerinde taşıdığı insanlarla birlikte üzüntüden yıkılmak üzere olduğunu tasavvur etmekte ve şöyle demektedir:⁵³ (Vâfir)

لَقَدْ عَظَمْتَ مُصِيبَتَنَا وَجَلَّتْ عَشِيَّةَ قَيْلٍ قَدْ فِضْنَ الرَّسُولُ
وَأَضَحَّتْ أَرْضُنَا مِمَّا عَرَاهَا تَكَادُ بِنَا جَوَانِبَهَا تَمِيْلُ
فَقَدْنَا الْوَحْيَ وَالنَّنْرِيْلَ فِينَا يَرْوُحُ بِهِ وَيَعْدُو جَبْرِيْلُ

“Peygamber’in (ruhu) kabzoldu” denildiğinin akşamında felaketimiz tarihi imkânsız biçimde azametli ve büyük oldu kesin.

Yeryüzümüzün başına gelen felaket sebebiyle nerdeyse bizi yana yatıracaktı her yönü.

Biz Cebrail’in sabah akşam getirdiği vahyi ve aramızda art arda ayetlerin inmesini yitirdik.

Diğer taraftan Câhiliye dönemi mersiye şiir geleneğinde bireysellik söz konusu iken Allah Resûlü’nün vefatıyla birlikte mersiye şiirleri ümmetin ortak acısını dile getirme aracı olarak kullanılmaya başlamıştır.⁵⁴ Artık her Müslüman Müslüman kardeşine ağlamakta ve kardeşini teselli etme cihetine gitmektedir.⁵⁵ Hassân b. Sâbit bu durumu şu ifadelerle dile getirmektedir:⁵⁶

يَا وَيْحَ أَنْصَارِ النَّبِيِّ وَرَهْطِهِ بَعْدَ الْمُغَيَّبِ فِي سَوَاءِ الْمَلْحَدِ
ضَاقَتْ بِالْأَنْصَارِ الْبِلَادُ فَأَصْبَحَتْ سُوداً وَجُوهُهُمْ كَلَوْنِ الْإِنْمِدِ

Lahitin düz (toprağı) içinde gözden irak bırakılmış Peygamber’in ardından nedir Ensârının ve topluluğunun başına gelenler!

Dar geldi Ensâra diyarlar da yüzleri sürme rengi gibi siyahımsı bir hal aldı.

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki; Allah Resûlü’nü övmek amacıyla Allah Resûlü’nün ardından söylenen şiirlere methiye de denilmektedir. Ancak mersiye, Allah Resûlü’nün vefatını müteakip gönüllerde hissedilen acının ve duygu yoğunluğunun beyitlere yansıtılması iken methiye, Hz. Peygamber’in vefatından sonra dünyaya gelen şairler tarafından Allah Resûlü’nü övme amaçlı söylenen şiirlerdir. Methiye şairleri bunu yaparken Allah Resûlü’nün hayatta olduğunu ve sanki hayatta kalan insanlar gibi Allah Resûlü’ne hitap ettiklerini düşünmektedirler. Tasavvuf erbabı tarafından geliştirilen bu tür şiirler “el-Medâhihu’n-Nebeviyye” adıyla bilinmektedir.⁵⁷

4. Hz. Fâtıma’nın Şiirlerinde Allah Resûlü’ne Mersiye

Hız. Fâtıma, doğumundan evliliğine kadar Allah Resûlü’nün terbiyesinde yetişir, üstün ahlâkından etkilenir ve sevgisine mazhar olur. Yine Hz. Fâtıma, Allah

⁵³ en-Nemerî, Yûsuf b. Abdullah, b. Abdulazîz el-Kurtubî, *el-İstî‘âb fî ma’rifeti’l-ashâb*, thk. ‘Âdil Murşid (Amman: Dâru’l-A’lâm, 2002), 812; el-Basrî Sadrüddîn Ali b. Ebi’l-Ferec b. el-Hasen, *el-Hamâsetu’l-Basriyye*, thk. Muhtârüddîn Ahmed (Kahire: ‘Âlemu’l-Kutub, 1983), 1:195

⁵⁴ Ferhânî, Mehdî, “er-Risâ’ ‘âdâtuhu ve tekâlifduh fi’l-‘asrayn el-câhilî ve’l-islâmî dirâse mukârane” *Câmi’atu Zî Kâr Dergisi* (Zî Kâr: Câmi’atu Zî Kâr, 2016), 20/371.

⁵⁵ Cumu’ah, Huseyn, *er-Risâ’ fî’ş-şi’ri’l-câhilî ve sadri’l-İslâm*, 157.

⁵⁶ Hassân b. Sâbit, *Divân*, 66.

⁵⁷ Mubârek, Zekî, *el-Medâihu’n-Nebeviyye fi’l-edebî’l-‘arabî* (Kahire: el-Hey’etu’l- ‘Âmme li Kusûri’s-Sekâfe, 2003), 14.

Resûlü'nün nazarında önemli bir konumdadır.⁵⁸ Allah Resûlü, "Fâtıma benden bir parçadır. Dolayısıyla kim Fâtıma'yı üzerse beni üzmüştür"⁵⁹ buyurmaktadır. Hz. Fâtıma, bir meclise girdiğinde Allah Resûlü ayağa kalkmakta, "Merhaba kızım" demekte ve kucaklayarak yanına oturtmaktadır.⁶⁰ Hz. Fâtıma, davranış itibarıyla da Allah Resûlü ile benzerlik arz etmektedir. Sözelimi tıpkı Allah Resûlü gibi yürümekte ve konuşma biçimi sergilemektedir.⁶¹

Hz. Fâtıma Allah Resûlü'nün vefatıyla yıkılmıştır. Enes b. Mâlik Allah Resûlü'nün vefat ettiği gün Hz. Fâtıma'nın yüreği dağlanmış halde şu ifadelerle ağıt yakarak ağladığını aktarmaktadır:⁶² "Vah babacığım! Kara haberini Cebrâil'le paylaşacağım babacığım vah! Rabbine ne kadar da yakınmışsın babacığım vah! Mekânı Firdevs cenneti olan babacığım vah! Allah'ın çağrısına icabet etmiş olan babacığım vah!"

Şiirle özdeşleşmiş Arap toplumlarında ölen kimsenin ardından mersiye okuma geleneği dikkate alındığında aralarında baba kız ilişkisinden de öte bağ bulunan Hz. Fâtıma'nın Allah Resûlü'ne mersiye okuması beklenecek bir durumdur. Allah Resûlü bu hususta şöyle buyurur:⁶³"Deve, yavrusuna özlem duymaktan vazgeçmedikçe Araplar şiir söylemekten geri durmazlar." Ne var ki ulaşılabilen kaynaklarda Hz. Fâtıma'ya ait az sayıda mersiye şiirlerine rastlanmaktadır. Kuşkusuz bu durum Allah Resûlü'nün vefatını müteakip yaşanan şok ve şaşkınlık haliyle yakın ilintilidir. Zira sanat ağırlıklı şiir çalışmaları daha çok şairin kendine gelmesi ve karmaşık duygulardan arınması durumunda ortaya çıkabilmektedir.⁶⁴

Çalışma konusu mersiye şiirlerine Suheylî'nin *er-Ravdu'l-unuf'u*, Nuveyrî'nin *Nihâyetu'l-ereb'i*, Mes'ûdî'nin *Murûcu'z-zeheb'i*, Câhız'ın *el-Beyân ve't-tebyîn'i*, İbn Raşîk'in *'Umde'si*, Husarî'nin *Zehru'l-âdâb'i*, İbn 'Abdi Rabbih'in *el-'Ikdu'l-ferîd'i*, Ahmed b. Ebî Tâhir'in *Belâgâtu'n-nisâ'sı*, İbn Seyyidi'n-nâs'ın *Minahu'l-midah'i*, Âcurî'nin *Şerî'a'sı* gibi siyer, tarih ve edebiyat kaynakları taranmak suretiyle ulaşılmıştır. Şîî mezheplere ait kaynaklar çalışma alanı dışında bırakılmıştır. İlgili kaynaklarda toplam beş mersiye tespit edilmiştir.

Hz. Fâtıma'ya ait ilk mersiye, Allah Resûlü'nün defin işlemi bittikten sonra kabri başında söylediği iki beyittir. Allah Resûlü toprağa verildikten bir süre sonra Hz. Fâtıma, Enes b. Mâlik'e gelir ve: "Ey Enes! Allah Resûlü'nün üzerine toprak atmaya gönlünüz nasıl elverdi?"⁶⁵ diyerek en kederli gününde yüreğinde hissettiği acıyı ve duygu yoğunluğunu dışa yansıtır. Ardından Allah Resûlü'nün kabri başına gelir ve avucuyla kabrin üzerinden bir parça toprak alır. Hz. Fâtıma, toprağı gözüne sürer ve gözyaşlarına boğulur.⁶⁶ Hz. Fâtıma bu sırada şu beyitleri okur:⁶⁷ (Kâmil)

58 İbn Hanbel, Ebû 'Abdillah Ahmed b. Muhammed, *Kitâbu fadâili's-sahâbe*, thk. Vasiyyullâh b. Muhammed 'Abbâs (Mekke: Dâru'l-İlm, 1983), 2: 761.

59 Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitâbu fadâili's-sahâbe", 12, (3: 25)

60 Muslim, *Sahîh-i Muslim*, "Kitâbu'l-fadâil", 15. (4: 1905)

61 İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Ikdu'l-ferîd*, 2: 186.

62 İbn Mâce, Ebû 'Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sunen*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî (Kahire: Dâru lhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ts.), "Cenâiz", 65. (1, 522)

63 İbn Raşîk, *el-'Umde*, 1: 31.

64 Mendûr Muhammed, *en-Nakdu'l-edebî 'inde'l-'Arab*, (Kahire: Nahdatu Mısır, 1996), 38.

65 Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitâbu'l-Mağâzî", 83, (3: 187)

66 Bin en-Neccâr, el-Hâfız, *ed-Durrâtu's-semîne fî târihi'l-Medîne*, thk. Muhammed Zeynuhum Muhammed 'Azab (Port Sa'îd: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1995), 204, 205.

67 en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdulvahhâb, *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*, thk. Mufîd Kumeyha v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 18: 265; 'Abdûlmelik b. Huseyn b.

مَاذَا عَلَى مَنْ شَمَّ ثُرْبَةَ أَحْمَدَ
 أَنْ لَا يَشُمَّ مَدَى الرَّمَانِ غَوَالِيَا⁶⁸
 صُبَّتْ عَلَى مَصَائِبُ لَوْ أَنَّهَا
 صُبَّتْ عَلَى الْأَيَّامِ عُدُنَ لَيَالِيَا

Ahmed'in toprağını koklayan kimse ömür boyu parfüm karışımlarını koklamasa ne olur?

Başıma öyle musibetler geldi ki (bunlara geçmiş ve gelecek bütün) günler maruz kalsa (hepten) gecelere dönüşürdü.

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Fâtıma'nın en kederli gününde yüreğinde hissettiği acı ve yaşadığı duygu yoğunluğu üst seviyelerdedir. Nitekim Hz. Fâtıma'ya göre Allah Resûlü'nün güzel kokusu defnedildiği kabre dahi sirayet etmiştir. Kabrin toprağındaki koku dünyadaki bütün parfümlerden elde edilecek karışımlardan daha keskin ve hoştur. Hz. Fâtıma'nın avucuyla kabir üzerinden aldığı topraktan gerçek anlamda güzel koku alıp almadığı meçhul olmakla birlikte bu durum içine düştüğü derin üzüntünün ve duygu yoğunluğunun boyutları hakkında ipuçları vermektedir. Hz. Fâtıma'nın acısı ve yaşamakta olduğu duygu yoğunluğu ikinci beyitte daha açık biçimde kendini göstermektedir. Nitekim Hz. Fâtıma'ya göre Allah Resûlü'nün vefatı ve toprağa verilmesi hayatta karşılaşılacak en büyük felakettir. Benzer felaketlere aydınlığın sembolü olan günler karşı karşıya gelse geceler gibi karanlıklara bürünecektir. Beyitler nedb türündedir.

Şaire ait ikinci mersiye, defin işlemi bittikten bir süre sonra evinde söylediği beş beyitlik kıtadır. Hz. Fâtıma Allah Resûlü'nün toprağa verilmesinin ardından Muhacir ve Ensar'la birlikte eve döner. Bir süre sonra sahabe hanımlar taziye amacıyla Hz. Fâtıma'nın evinde bir araya gelirler. Hz. Fâtıma içine düştüğü pür melâl hali beyitlere yansıtır ve şöyle der:⁶⁹ (Kâmil)

إِغْبَرَّ أَقَانُ السَّمَاءِ وَكُوْرَتْ
 شَمْسُ النَّهَارِ وَأَطْلَمَ الْعَصْرَانِ⁷⁰
 فَأَلْأَرْضُ مِنْ بَعْدِ النَّبِيِّ كَنِيْبَةٌ
 أَسْفَا عَلَيْهِ كَثِيرَةُ الرَّجْفَانِ
 فَلَيْبِكِهِ شَرُّ الْبِلَادِ وَعَزْبُهَا
 وَلَيْبِكِهِ الطَّوْدُ الْمَعْظَمُ جَوْهُ
 يَا خَاتَمَ الرُّسُلِ الْمُبَارَكِ صِنُوهُ
 صَلَّى عَلَيْكَ مَنْزِلَ الْفُرْقَانِ
 نَفْسِي فِدَاؤُكَ مَا لِرَأْسِكَ مَاثِلًا
 مَا وَسَدُوكِ وَسَادَةَ الْوَسْتَانِ

Gökyüzünde ufuklar toz duman oldu ve gündüz vakti güneş dürülüp söndü. Gece ve gündüz de karanlıklara büründü.

⁶⁸ 'Abdilmelik, *Semtu'n-nucûmi'l-'avâlî fi enbâi'l-evâili ve't-tevâlî*, thk. 'Âdil Ahmed Abdi'l-Mevcûd v.dğr. (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998), 2: 321; el-Elûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-ma'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-seb'î'l-mesânî* (Beirut: İhyâu't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 19:149; İbn Seyyidi'n-nâs, *Minahu'l-midah*, thk. 'İffet Visâl Hamza (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1987), 358.

⁶⁹ Beyitte yer alan غواليا lafzı kelimesinin çoğulu olup "parfüm karışımları" anlamına gelmektedir. Söz konusu karışımlar farklı parfümlerin ateş üzerinde kaynatılması suretiyle elde edilir. Bk. el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd, *Fâtımatu'z-Zehrâ' ve'l-Fâtımyyûn* (Kahire: Nahdatu Mısır, 2003), 35.

⁷⁰ es-Suheyli, *er-Ravdu'l-unuf*, 4: 455, 456; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 18: 265; İbn Raşîk, *el-'Umde*, 2: 153; el-Husarî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Ali, *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb*, thk. 'Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabîyye, 1953), 1: 32.

⁷¹ Beyitte yer alan العصران lafzı ile gece ve gündüz kastedilmektedir. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "Ayn" (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 4: 2968.

Zira Hz. Peygamber'den sonra yeryüzü üzüntüsünden mahzundur ve sıkça sarsılmaktadır.

O halde (bırakın da) diyarların doğusu ve batısı (her yer) ona ağlasın. Mudar kabilesi ve her bir Yemenli de ağlasın.

Havası muazzam koca (Uhud) dağı ağlasın ve örtülerle rükünlerle donatılmış Beytullah' da.

Ey peygamberlerin sonuncusu ve benzeri mübarek olan Peygamber! Hak ile batılı ayırt eden Kur'an'ı (sana) indiren (Yüce Allah) seni hayırlarla kuşatsın.

Canım fedadır sana. Neden yana eğiktir başın? Neden uyuyan kimse gibi yatırmadılar (seni) yastığa?

Hz. Fâtıma'ya göre ufuktaki her şey Allah Resûlü'nün vefatı sebebiyle üzüntüden toz dumandır ve gün ortasında güneş adeta karalara bürünmüştür. Yeryüzü de mahzundur ve sarsılmaktadır. Hz. Fâtıma Mudar kabilesi ve Yemen'deki Müslümanlar da dâhil olmak üzere doğuda ve batıda bütün inananların gözyaşı dökerek yas tutmalarını arzulamaktadır. Dahası Uhud dağı ve Beytullah da gözyaşı dökerek ağlamalıdır. Kuşkusuz bu durum Hz. Fâtıma'nın yüreğinde hissettiği acının ileri boyutta olduğuna ve herkesi ağlamaya teşvik etmek suretiyle teselli bulmayı amaçladığına işaret etmektedir. Beyitlerde "ağlasın" ifadesinin üç defa tekrarlanmış olması da bu durumu destekler mahiyettedir. Hz. Fâtıma kadere teslim olmaktan ve Allah Resûlü'ne dua etmekten başka çare bulunmadığını da görmektedir. Ne var ki Allah Resûlü'nün toprağa defnedildiği gerçeği aklına düştükçe duygularına yenik düşmekte ve vakıayı kabullenmekte zorlanmaktadır. Nitekim son beyitte yer alan "Canım fedadır sana. Neden eğiktir başın? Neden uyuyan kimse gibi yatırmadılar (seni) yastığa?" şeklindeki haykırışları bu hususa delalet etmektedir. Mersiye nedb ve te'bîn türündendir.

Şaire ait üçüncü mersiye, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti döneminde söylediği anlaşılabilir iki beyitlik kıtadır. Allah Resûlü hayatta iken Hendek savaşından sonra Fedek köyüne ait arazinin yarısı Hz. Peygamber'e tahsis edilmiştir. Hz. Fâtıma, babasından kalan Fedek köyündeki hisseyi müminlerin anneleriyle birlikte miras olarak almak ister. Hz. Ebû Bekir, "Biz Peygamberler miras bırakmayız. Bizim bıraktıklarımız sadakadır"⁷¹ hadisini hatırlatır ve Hz. Fâtıma'nın bu isteğini geri çevirir. Hz. Fâtıma, o sırada Hz. Ebû Bekir'in meclisinde bulunanlara hitaben etkili bir konuşma yapar. Allah Resûlü'nün tarzını andıran konuşmayı dinleyenler gözyaşlarına boğulurlar. Hz. Fâtıma daha sonra babasının kabrine yönelir ve orada şunları söyler:⁷² (Basît)

فَدَّ كَانَ بَعْدَكَ أَنْبَاءٌ وَهَنْبَاءٌ
لَوْ كُنْتَ شَاهِدَهَا لَمْ تُكْثِرِ الْخُطْبُ
وَإِنَّا فَقَدْنَاكَ فَقَدَّ الْأَرْضِ وَإِلَيْهَا
وَإِخْتَلَّ⁷³ قَوْمُكَ فَاشْهَدْهُمْ وَلَا تَغِيبْ

(Ey Allah'ın Resûlü!) Senden sonra haberler yayıldı ve bir kargaşa meydana geldi. (Hayatta kalıp) yaşananları görseydin (gerek kalmazdı) bunca nutuklara.

⁷¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitâbu'l-farâid," 3, (4: 236)

⁷² Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ebî Tâhir, *Belâgâtu'n-nisâ'*, thk. Ahmed el-Ulfî (Kahire: Matba'atu Medreseti Vâlideti 'Abbâs el-Evvel, 1908), 18.

⁷³ Beyitte yer alan *اختل القوم* ifadesi "muhtaç oldu" anlamındadır. Bk. Ebû 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1998), 3: 363.

Doğrusu sağanak yağmura susamış yeryüzü gibi sana muhtaç olduk. Halkın da muhtaçtır (sana.) (Gel de) gör onların (hallerini) kaybolma gözlerden.

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Fâtıma, yaşananlar karşısında şaşkıncıdır. Nitekim karşı karşıya gelinen bu durum vahyin kesilmesi ve sahabenin artık sahipsiz kalması sebebiyledir. Hâlbuki Allah Resûlü hayatta iken vahiy doğrultusunda hareket etmekte ve bu türden karışıklıklara meydan vermemektedir. Artık sahabe, yağmur suyuna muhtaç yeryüzü gibi Allah Resûlü'ne muhtaçtır. Mersiye te'bîn türündedir.

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki Mes'ûdî, yukarıdaki beyitlerin aslında Safiyye bnt. 'Abdumuttalib'e ait olduğunu ve Hz. Fâtıma tarafından okuduğunu öne sürmektedir.⁷⁴ Beyitlerin Safiyye bnt. 'Abdumuttalib'e nispeti kesinlik kazanmasa da Hz. Fâtıma tarafından okunmuş olması dahi duygularına tercüman olduğuna işaret eden göstergelerdendir.

Hz. Fâtıma, Allah Resûlü'nün vefatından sonra altı ay yaşamış ve bu süre zarfında sürekli gözyaşı dökmüştür.⁷⁵ Hz. Fâtıma'nın altı aylık zaman dilimi içerisinde müteaddit defalar babasının kabri başına gitmesi ve gözyaşı dökerek ağıtlar yakması beklenecek bir durumdur. Şaire ait dördüncü mersiye muhtemelen bu süre zarfında okunduğu ihtimal dâhilinde bulunan iki beyittir. Hz. Fâtıma beyitlerde Müslümanlar olarak Allah Resûlü'nün ardından yaşadıkları üzüntü yerine kendi ölümlerini yeğlediklerini dile getirmekte ve şöyle demektedir:⁷⁶ (Basît)

إِنَّا فَفَدْنَاكَ فَفَدَّ الْأَرْضِ وَالْبِلْهَا
وَعَابَ مُذْ غَبَّتْ عَنَّا الْوَحْيُ وَالْكَتْبُ
فَلَيْتَ فَبَلَّكَ كَانَ الْمَوْتُ صَادِقَنَا
لَمَّا نُعِيبتْ وَحَالَتْ دُونَكَ الْكَتْبُ

(Ey Allah'ın Resûlü!) Doğrusu sağanak yağmura susamış yeryüzü gibi sana muhtaç olduk. Aramızdan ayrıldığı vakitten bu yana vahiy ve (kayda aldığımız) ayetler de inmez oldu.

Keşke vefat haberin yayıldığında ve (üzerine atılan toprak) yığınları önünde engel teşkil ettiğinde ölüm senden önce karşımıza çıkaydı.

Görüleceği üzere beyitlerde yer alan "Aramızdan ayrıldığı vakitten bu yana vahiy ve (kayda aldığımız) ayetler de inmez oldu" şeklindeki ifade biçimi, Allah Resûlü'nün vefatının üzerinden belirli bir süre geçtiği ihtimalini güçlendirmektedir. Mersiye te'bîn türündedir.

Hz. Fâtıma'ya nispet edilen beşinci ve son mersiye ise yine Allah Resûlü'nün kabri başında söylediği şu beyitlerdir:⁷⁷ (Kâmil)

أَمْسِي بِحَدِّي لِلدُّمُوعِ رُسُومِ
وَالصَّبْرُ يَحْسُنُ فِي الْمَوَاطِنِ كُلِّهَا
أَسْفَا عَلَيْكَ وَفِي الْفُؤَادِ كَلُومِ
إِلَّا عَلَيْكَ فَإِنَّهُ مَعْدُومِ
لَا عَيْبَ فِي حَزْنِي عَلَيْكَ لَوْ
أَنَّه كَانَ الْبُكَاءَ لِمَقَلَّتِي يَدُومِ

⁷⁴ el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasen b. 'Ali, *Murûcu'z-zeheb*, thk. Kemâl Hasen Mar'î (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2005), 2: 239.

⁷⁵ el-Hamevî, Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Kaysî, *Selvetu'l-keib bi vefâti'l-Habîb*, thk. Sâlih Yûsuf Ma'tûk (Dubey: Dâru'l-Buhûs, 2002), 166.

⁷⁶ İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Ikdu'l-ferîd*, 2:194.

⁷⁷ el-Âcurî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn, *eş-Şerî'ah*, thk. el-Velîd b. Muhammed b. Nebîh Seyfuddîn (Doha: Muessesetu Kurtuba, 1996), 13: 378; el-Hamevî, *Selvetu'l-keib bi vefâti'l-Habîb*, 163.

(Yokluğun sebebiyle) sana olan kederden yanağımda gözyaşlarımın oluşturduğu izlerle ve gönüldeki yarayla akşamlamaktayım.

Elbet yokluğuna sabretmek dışında sabır her durumda güzeldir. Ne var ki senin yokluğuna sabretmek imkânsızdır.

Sana kederlenmem sebebiyle asla ayıplanmazdım şayet göz küremde (yaşlar kurumadan) ağlamak sürekli olsaydı.

Hz. Fâtıma'nın gece gündüz akıttığı gözyaşları kâğıt üzerine çizili hatlar gibi yanaklarında izler bırakmıştır. Hz. Fâtıma'ya göre Allah Resûlü'nün yokluğu dışında her türden acıya katlanmak ve sabretmek mümkündür. Hz. Fâtıma'nın ifadeleri, Allah Resûlü'nün henüz hayatta iken yaptığı yönlendirmelerin izlerini taşımaktadır. Allah Resûlü bu bağlamda şöyle buyurmaktadır:⁷⁸ “Ey insanlar! İnsanlardan veya müminlerden kimin başına bir musibet gelirse benimle teselli bulsun. Zira benden sonra ümmetinden hiç kimse beni yitirmesinden daha ağır başka bir musibet yaşamayacaktır.” Hz. Fâtıma acısını hafifletmek amacıyla sürekli ağlama cihetine gittiğinden artık göz küresinde yaşlar da kurumuştur. Şayet göz küresinde yaş kalsa koca bir ömür boyu duraksamadan ağlamaya razıdır.

Yapılan izahlardan da anlaşılacağı üzere Allah Resûlü'nün vefatı sebebiyle Hz. Fâtıma'nın içine düştüğü duygu yoğunluğu ve yüreğinde hissettiği acılar bütün çıplaklığıyla beyitlere yansımaktadır. Hz. Fâtıma zaman zaman tahammül sınırlarını aşacak boyutta ruhsal çöküntü içerisine girmektedir. Hal böyle olmakla birlikte Hz. Fâtıma ölen kimsenin ardından feryat figan etme, yüz tırmalama ve elbise yırtma gibi İslâm inancına muhalif davranış biçimleri sergilememekte, kadere teslim olmakta, sabretmekte ve Allah Resûlü'nün ardından hayır duada bulunmak suretiyle teselli bulma cihetine gitmektedir. Bu durum İslâm öğretilerine ve Allah Resûlü'ne özgü izlerin beyitlere yansıdığına açık göstergesidir. Dolayısıyla ilgili mersiyeler sahabe şairler tarafından Allah Resûlü'nün ardından söylenen mersiyelerle benzerlik arz etmektedir. Sözelimi Allah Resûlü'nün vefatı ahirete göç eden diğer insanlara kıyasla farklılık arz ettiğinden sahabe şairler geçmiş kavimlerin güzel hasletlerini yâd etmek suretiyle teselli aramak⁷⁹ yerine Allah Resûlü'ne hayır duada bulunmak, esenlikler dilemek ve ona feda olmak gibi alternatif ifadeler kullanmaktadırlar. Zira geçmiş kavimlerde var olan güzel hasletlerin Allah Resûlü'ne hamledilerek tekrarlanması Allah Resûlü'nün diğer insanlarla aynı kefeye konulması anlamına gelmektedir. Diğer taraftan beyitlerde Hz. Fâtıma'nın kendisini sabırlı olmaya teşvik etmesi Câhiliye şiir geleneğinde var olan ve İslâm öğretileriyle çelişki arz etmeyen bir geleneğin uzantısı olduğunu da söylemek mümkündür.

5. Teknik Özellikler

Teknik anlamda şiir sanatı, mana, lafız, vezin, kafiye⁸⁰, duygu/infial ve kurgu/sanat tasviri gibi üslûp⁸¹ unsurlarından oluşur. Bu bakımdan ilgili mersiyeler şiir tekniği bağlamında mana, lafız, vezin, kafiye, duygu/infial ve sanat tasviri gibi şiire şekil veren özellikler bağlamında değerlendirilecektir.

⁷⁸ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, thk. Adil Murşid, Sa'îd el-Lahhâm (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), Cenâiz, 55. (2: 531)

⁷⁹ Lebîd b. Rabî'a, *Divân*, 88.

⁸⁰ İbn Raşîk, *el-'Umde*, 1: 119.

⁸¹ eş-Şâyib, Ahmed, *el-Uslûb dirâse belagiyye tahliliyye*, 52.

5.1. Mana

Çalışma konusu şiirler daha çok şairin yüreğinde hissettiği üzüntüyü dışa yansıtacak ve duygularına tercüman olacak anlamlar içermektedir. Söz gelimi şair aralarında baba-kız ilişkisinden de güçlü bir bağ bulunan babasının vefatı sebebiyle ömür boyu durmadan ağlama arzusundadır. Yine şair İslâm dininin ulaştığı diyarlarda yaşayan Müslümanların ve canlı cansız bütün varlıkların Allah Resûlü'ne ağlamalarını arzulamaktadır. Şair bunu yaparken beyitlerde saç kazıtma, yüksek sesle ağıt yakma, yüz tirmalama ve elbise parçalama gibi Câhiliye adetlerini yansıtan manalardan uzak durmaktadır. Bir başka ifade ile şair vurgulamak istediği anlamların İslâm inanç esaslarıyla uyumlu olmasına dikkat etmektedir.

5.2. Lafız

Mersiye türü şiir çalışmaları dil itibarıyla sadedir.⁸² Zira şair anlık duygularla hareket ettiğinden üzüntüsünü ve duygu yoğunluğunu beyitlere yansıtarak rahatlamayı amaçlar. Çalışma konusu mersiyelerde süslü ve karmaşık ifadeler yerine daha çok günlük hayatta kullanılan dile yakın sade lafızlar kullanıldığı görülmektedir. Yine çalışma konusu mersiyelerde Peygamber, Ka'be, Peygamberlerin sonuncusu ve hak ile batılı ayırt eden Kur'ân gibi İslâm'a has değerleri yansıtan lafızlara ağırlık verilmektedir.

5.3. Vezin ve kafiye

Çalışma konusu mersiyeler vezin ve kafiye itibarıyla Câhiliye şiirinin devamı niteliğindedir. Nitekim söz konusu mersiyelerden üçü kâmil ve ikisi basît vezni üzerine inşa edilmiştir. Kâmil ve basît, Câhiliye şiirlerinde sıkça kullanılan vezinler arasındadır.⁸³ Mersiye şiirleri beklenmedik bir anda meydana gelen endişe ve şok sebebiyle şairin içine düştüğü ruhsal çöküntüye paralel olarak kalp atışlarındaki hızlanmaya uygun düşecek biçimde az sayıda beyitlerden oluşan vezinler üzerine inşa edilir. Hal böyle olmakla birlikte şair üzüntüsünü etraflıca mısralara dökmek amacıyla bazen uzun vezinler de yeğler.⁸⁴ Çalışma konusu mersiyelerin şairin yaşadığı şok haline ve ruhsal çöküntüye dayalı olarak az sayıda beyitler halinde geldiği görülmektedir.

5.4. Duygu/İnfial

Genelde iki tür eski Arap şiiri vardır. Bunlardan ilki birden çok kazanım ve tema içeren uzun soluklu şiirlerdir. Söz konusu şiirler ana hatlarıyla kadın temalı giriş, asıl tema ve sonuç gibi bölümlerden oluşur. Diğer şiir türü ise, duygu yoğunluğunu dışa yansıtan kısa beyitlerdir. Uzun soluklu şiir türünün aksine sayıca az olan beyitlerde konu bütünlüğü söz konusudur. Zira şair bu tür beyitlerde anlık duygularla hareket eder.⁸⁵ Bu bakımdan mersiye şiirlerinde hüznün kaynaklı duygu yoğunluğu baskındır.⁸⁶ Çalışma konusu beyitlerde de yüreği dağlanmış şairin anlık duygularla

⁸² Emânî, 'Abdulhalîm Ali eş-Şeyh Halîl, *Eseru'l-İslâm fi şî'ri'r-risâ'* (Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu Âli'l-Beyt, Mafrak, 2002), 195.

⁸³ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-'arabî*, trc. 'Abdulhalîm en-Neccâr (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 1: 53.

⁸⁴ İbrahim, Enîs. *Mûsîka's-şî'r* (Kahire: Mektebetu'l- Anglo el-Mısrıyye, 1952), 176.

⁸⁵ Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şîru'l-câhilî hasâisuhû ve funûnuh*, 241.

⁸⁶ İbn 'Abdi Rabbih, Ahmed b. Muhammed, *el-'Ikdu'l-ferîd*, 3: 183; Emânî, 'Abdulhalîm Ali eş-Şeyh Halîl, *Eseru'l-İslâm fi şî'ri'r-risâ'*, 206.

hareket ettiği ve yapmacık ifadelerle beyitleri süslemek yerine iç dünyasında çalkalanan duyguları beyitlere yansıtmaya yoğunlaştığı görülmektedir.

5.5. Edebî Tasvir

Duygu ile kurgu arasında güçlü bir bağ söz konusudur. Şair iç dünyasında çalkalanan duyguları beyitlere yansıtırken hislerine tercüman olacak güçlü sanat tasvirlerine ihtiyaç duyar.⁸⁷ Zira sanat tasvirleri, verilmek istenen düşünceyi zihinlerde uyarır ve duyguları coşturur.⁸⁸ Bu bakımdan şiir çalışmaları teşbih, istiare ve mecaz gibi sanat türleri içerir.⁸⁹

Çalışma konusu mersiye şiirlerinde az da olsa istiare, mecaz ve teşbih örnekleri yer almaktadır. Söz konusu sanat tasviri örneklerini şu şekilde izah etmek mümkündür:

Hz. Fâtıma Allah Resûlü'nün vefatını müteakip içine düştüğü üzüntüyü istiare sanatı kullanmak suretiyle zihinlere yaklaştırmaya çalışmakta ve beyitte şöyle demektedir:

صَبَّتْ عَلَى مَصَائِبُ لَوْ أَنَّهَا   صَبَّتْ عَلَى الْأَيَّامِ عُذُنْ لَيَالِنَا

Başıma öyle musibetler geldi ki (bunlara geçmiş ve gelecek bütün) günler maruz kalsa (hepten) gecelere dönüşürdü.

Beyitte istiare sanatı “musibetler” lafzı üzerinde icra edilmektedir. Şöyle ki “musibetler” lafzı *benzetilen*, “yüksek yerden dökülen sıcak veya yakıcı sıvı madde” ise *kendisine benzetilendir*. Ne var ki “musibetler” lafzı zikredildiği halde “yüksek yerden dökülen sıcak veya yakıcı sıvı madde” açıkça zikredilmemektedir. Bunun yerine sıvı maddenin bir özelliği olan “dökülme”⁹⁰ eylemi telaffuz edilmek suretiyle sıvı maddeye ima yoluyla işaret edilmektedir. Bu bakımdan beyitte *istiare-i mekniyye* sanatı söz konusudur. İstiare sanatında zihin direk kendisine benzetilene odaklandığından benzetilenle kendisine benzetilene aynı nesne olarak algılar⁹¹ ve verilmek istenen mesaj zihinlerde daha net canlanır.⁹² Dolayısıyla “başıma musibetler geldi” şeklindeki yalın ifade biçimi yerine “üzerime musibetler döküldü” ifadesi daha belîğdir. Zira kişinin tepesine sıcak su veya kezzap gibi sıvı maddenin dökülmesi ile başa musibetler gelmesi arasındaki yakın ilinti zihinlerde daha net biçimde canlanır.

İkinci şatırda yer alan صَبَّتْ fiiline ait naib failin işaret ettiği “musibetler” lafzı üzerinde de benzer yapıda istiare-i mekniyye sanatı icra etmek mümkündür. Zira “geçmiş ve gelecek bütün zaman dilimlerinin benzer musibetlere maruz kalması durumunda gündüzlerin bile gece karanlığına bürüneceği” şeklindeki ifade biçimi, Hz. Fâtıma'nın içine düştüğü ruhsal çöküntüyü muhatabın algısına daha net biçimde yaklaştırmaktadır.

⁸⁷ Emîn, Ahmed, *en-Nakdu'l-edebe* (Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'limi ve's-Sekâfe, 2012), 47.

⁸⁸ Câbir, 'Uşfûr, *es-Sûratu'l-fenniyye* (Beyrut: el-Merkezu's-Sekâfiyyu'l-'Arabî, 1992), 160; Ebû Şerîfe Abdulkâdir, v.dğr., *Medhal ilâ tahlili'n-nassi'l-edebe* (Amman: Dâru'l-Fikr, 2008), 60, 61.

⁸⁹ Câbir, 'Uşfûr, *es-Sûratu'l-fenniyye*, 25.

⁹⁰ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. 'Umar b. Ahmed, *Esâsu'l-belâgah*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-sûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998), 1:532.

⁹¹ el-Hâmid, Abdullah v.dğr., *el-Belgâtu ve'n-nakd* (Riyad: Câmi'atu İmam Muhammed b. Su'ûd, 1994), 151.

⁹² 'Atîk, 'Abdulazîz, *İlmu'l-beyân* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, ts.), 196.

Çalışma konusu şiirlerde mecaz örneklerine de rastlanmaktadır. Söz gelimi şair bazı canlılara has “mahzun olma” özelliğini yeryüzüne nispet etmekte ve şöyle demektedir:

فَالْأَرْضُ مِنْ بَعْدِ النَّبِيِّ كَنِيْبَةٌ   أَسْفًا عَلَيْهِ كَثِيرَةٌ الرَّجْفَانِ

Zira Hz. Peygamber'den sonra yeryüzü üzüntüsünden mahzundur ve sıkça sarsılmaktadır.

Görüleceği üzere beyitte insanoğlu gibi canlılara has “mahzun olma” özelliğinin yeryüzüne hamledilmesi⁹³ suretiyle aklî mecaz sanatı icra edilmiştir. Şöyle ki Allah Resûlü'nün vefatı sebebiyle gerçek anlamda mahzun olan cansız yeryüzü değil yeryüzünde yaşayan insanlardır. Ne var ki insanoğlu ile insanoğlunun üzerinde yaşadığı yeryüzü arasında “mekân” ilişkisi söz konusudur. Bu bakımdan “Allah Resûlü'nün vefatı sebebiyle insanlar mahzundur” şeklindeki yalın ifade biçimi yerine “yeryüzü üzüntüden mahzundur” ifadesi daha belîğdir. Zira mecaz sanatı, anlama mübalağa katmak suretiyle manayı daha da güçlendirmektedir.⁹⁴

Aklî mecaz örneklerine şu beyitlerde de rastlanmaktadır:

فَلْيَبْكِيهِ شَرْقُ الْبِلَادِ وَعَرْبِيْهَا   وَلْيَبْكِيهِ مُضَرٌّ وَكُلُّ يَمَانِي
وَلْيَبْكِيهِ الطُّودُ الْمُعْظَمُ جَوْهُ   وَالْبَيْتُ ذُو الْأَسْتَارِ وَالْأَرْكَانِ

O halde (bırakın da) diyarların doğusu ve batısı (her yer) ona ağlasın. Mudar kabilesi ve her bir Yemenli de ağlasın.

Havası muazzam koca (Uhud) dağı ağlasın ve örtülerle rükünlerle donatılmış Beytullah' da.

Kuşkusuz “ağlamak” insanoğluna has özellikler arasındadır. Hal böyle olmakla birlikte şair söz konusu özelliği diyarların doğusuna, batısına, Mudar kabilesine, Uhud dağına ve Beytullah'a nispet etmektedir. Diyarların doğusu, batısı, Mudar kabilesi, Uhud dağı ve Beytullah ile sözü edilen yerlerde bulunan insanlar arasında da “mekân” ilişkisi olduğu açıktır. Kuşkusuz “doğuda, batıda, Mudar kabilesinde, Uhud dağında ve Beytullah'ın etrafında bulunan insanlar ağlasın” şeklindeki ifade biçimi yerine aklî mecaz sanatı kullanmak suretiyle ağlama özelliğini mübalağalı biçimde söz konusu mekânlara nispet etmek daha belîğdir.

Çalışma konusu şiirlerde teşbih örneğine de rastlanmaktadır. Şair Allah Resûlü'nü yitirmekle şaşkına dönen sahabenin içler acısı durumunu yeryüzünün yağmur suyuna olan ihtiyacına benzetmekte ve şöyle demektedir:

إِنَّا فَفَدْنَاكَ فَفَدَّ الْأَرْضِ وَإِلَيْهَا   وَعَابَ مُدُّ عَيْتٍ عَنَّا الْوَحْيِ وَالْكَتُبِ

(Ey Allah'ın Resûlü!) Doğrusu sağanak yağmura susamış yeryüzü gibi sana muhtaç olduk. Aramızdan ayrıldığın vakitten bu yana vahiy ve (kayda aldığımız) ayetler de inmez oldu.

Beyitte Allah Resûlü'nün vefatı “benzetilen”, suya muhtaç olan yeryüzünden yağmurun kesilmesi ise “kendisine benzetilen”dir. Ne var ki beyitte “benzetme yönü” ile “benzetme edatı” zikredilmemektedir. Teşbih sanatında benzetme yönü ile

⁹³ ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğah*, 2:117.

⁹⁴ el-Hâmid, Abdullah v.dğr., *el-Belagatu ve'n-nakd*, 141.

benzetme edatının zikredilmemesi aynı zamanda “kendisine benzetilen”in mastar olması teşbih-i belîğ türündendir.⁹⁵ Kuşkusuz “Seni yitirdik” şeklindeki yalın ifade yerine “Suya muhtaç yeryüzünden yağmur sularının kesilmesi gibi seni yitirdik” ifadesi, yaşanan şaşkınlığı ve üzüntüyü zihinlerde daha da somutlaştırmaktadır. Nitekim hayati öneme haiz ihtiyaca rağmen ihtiyacı karşılayan kaynağın ortadan kalkmış olması neticesinde ihtiyaç sahibinin içine düştüğü ruhsal çöküntü, ikinci ifade biçimiyle zihinlerde daha da belirginleşmektedir.

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki çalışma konusu şiirlerde yer alan sanat tasvirleri somut tasvirlerdir. Bir başka ifade ile şair derin düşünmeye dayalı soyut tasvirler kullanmamaktadır. Bu bakımdan ilgili tasvirlerin yüzeysel olduğunu söylemek mümkündür.

5.6. Kalıp

Çalışmanın seyri içerisinde de değinildiği üzere şair yüreğinde hissettiği üzüntüyü ve duygu yoğunluğunu dışa yansıtmaya çalıştığından ilgili şiirler uzun soluklu geleneksel şiir metinlerinin aksine kısa maktalar halindedir.

Sonuç

Çalışma konusu şiirler incelenmiş ve bu bağlamda toplam beş mersiye şiiri tespit edilmiştir. İlgili şiirlerde Allah Resûlü'nün vefatını müteakip şairin yüreğinde hissettiği üzüntü, çaresizlik ve duygu yoğunluğu beyitlere yansımaktadır. Şaire göre Allah Resûlü'nün vefatı ve toprağa verilmesi hayatta karşılaşılabilecek en büyük musibettir. Benzer musibetlere aydınlığın sembolü olan günler karşı karşıya gelse karanlıklara bürünecektir. Allah Resûlü'nün yokluğu dışında her türden acıya katlanmak ve sabretmek mümkündür. Bu durum, Allah Resûlü'nün henüz hayatta iken “Ey insanlar! İnsanlardan veya müminlerden kimin başına bir musibet gelirse benimle teselli bulsun. Zira benden sonra ümmetinden hiç kimse beni yitirmesinden daha ağır başka bir musibet yaşamayacaktır” şeklindeki yönlendirmesinin izlerini taşımaktadır. Şair acısını hafifletmek amacıyla sürekli ağladığından göz küresinde yaşlar kurumuştur. Göz küresinde yaşlar kurumasa ömür boyu duraksamadan ağlamaya razıdır. Şair doğuda ve batıda elim haberi alan Müslümanların gözyaşı dökerek acısına eşlik etmelerini arzulamaktadır. Allah Resûlü'nün hayatında önemli yeri olan Uhud dağı ve Beytullah da ağlamalıdır. Zira Allah Resûlü'nün vefatıyla birlikte artık vahiy kesilmiş ve İslâm diniyle özdeşleşen her şey yetim kalmıştır. Kuşkusuz bütün bunlar şairin yüreğinde hissettiği acının dayanılması güç boyutlarda olduğuna işaret eden göstergelerdir.

Şair, ilgili mersiyelerde yüz tırmalama, elbise yırtma ve feryat etme gibi Câhiliye döneminden kalma adetlerden uzak durmakta ve İslâm dininin beraberinde getirdiği değerlere bağlı kalmaktadır. Nitekim şair beyitlerde kadere teslim olmakta ve Câhiliye mersiye şiir geleneğinde var olan geçmiş kavimlere ait güzel hasletleri Allah Resûlü'ne hamletmek yerine Allah Resûlü'ne has özellikleri zikretmek suretiyle teselli bulma cihetine gitmektedir. Zira Allah Resûlü diğer insanlara kıyasla ayrıcalıklı bir konumdadır. Yine şair beyitlerde Peygamber, Ka'be, Peygamberlerin sonuncusu ve hak ile batılı ayırt eden Kur'ân gibi İslâm'a has değerleri yansıtan lafızlara ağırlık

⁹⁵ Hafâcî, 'Abdulmun'im v.dğr., *el-Belâgatü'l-'Arabiyye beyne't-taklîdi ve't-tecdîd* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 148.

vermektedir. Şair Câhiliye mersiye geleneğinin İslâm öğretileriyle çakışmayan uzantısı bağlamında sabra tutunarak kadere rıza göstermeye çalışmaktadır.

Çalışma konusu şiirler vezin ve kafiye itibarıyla Câhiliye şiirinin devamı niteliğindedir. Nitekim mersiyelerden üçü kâmil ve ikisi basit vezni üzerine inşa edilmiştir.

Şair mersiyelerde anlık duygularla hareket etmekte ve yapmacık ifadelerle beyitleri süslemek yerine iç dünyasında çalkalanan duyguları beyitlere yansıtmaya ağırlık vermektedir. Şair iç dünyasında çalkalanan duygu yoğunluğunu muhatabın algısına yaklaştırmak amacıyla istiare, mecaz ve teşbih sanatları da kullanmaktadır. Ne var ki beyitlerde kullanılan ilgili sanatlar yüzeyseldir. Çalışma konusu şiirler uzun soluklu geleneksel şiir metinlerinin aksine kısa maktalar halindedir. Zira şair süslü ifadelerle sanat ağırlıklı çalışmalar ortaya koymak yerine duygularını beyitlere yansıtmaya ağırlık vermektedir.

Kaynakça

- 'Abdülmelik b. Huseyn b. 'Abdilmelik. *Semtu'n-nucûmi'l-'avâlî fi enbâi'l-evâili ve't-tevâlî*, thk. 'Âdil Ahmed Abdi'l-Mevcûd v.dğr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998.
- 'Abdurrahmân, es-Suheylî. *er-Ravdu'l-unuf fi şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li'bn'i-Hişâm*. Thk. Mecdî b. Mansûr eş-Şûrâ Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.
- 'Abdussettâr eş-Şeyh *Fâtımatu'z-Zehrâ' Radiyallâhu 'anhâ*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2015.
- Âcurî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn el-. *eş-Şerî'ah*. Thk. el-Velîd b. Muhammed b. Nebîh Seyfuddîn. Doha: Muessesetu Kurtuba, 1996.
- 'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd el-. *Fâtımatu'z-Zehrâ' ve'l-Fâtımiyyûn*. Kahire: Nahdatu Mısır, 2003.
- 'Atîk, 'Abdulazîz. *İlmu'l-beyân*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, ts.
- Bin en-Neccâr, el-Hâfız. *ed-Durrâtu's-semîne fi târihi'l-Medîne*. Thk. Muhammed Zeynuhum Muhammed 'Azib. Port Sa'îd: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1995.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîra el-Cu'fî el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. Thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1400.
- Câbir, 'Ufûr, *es-Sûratu'l-fenniyye*. Beyrut: el-Merkezu's-Sekâfiyyu'l-'Arabî, 1992.
- Carl Brockelmann. *Târîhu'l-edebi'l-'arabî*. Trc. 'Abdulhalîm en-Neccâr. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. Bağdat: Câmi'atu Bağdâd, 1993.
- Cumu'ah, Huseyn. *er-Risâ' fi ş-ş-ri'l-câhilî ve sadri'l-İslâm*. Dimaşk: Câmi'atu Dimaşk, Doktora Tezi, 1982.
- Dayf, Şevkî. *er-Risâ*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-câhilî*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1960.
- Ebû'l-'Abbâs el-Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî. *el-Mufaddaliyyât*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1942.
- Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberrid. *Kitâbu't-ta'âzi ve'l-merâsî*. Thk. Halîl Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1996.
- Ebû 'Ali İsmâîl b. el-Kâsım el-Kâlî. *Kitâbu'l-Emâlî*. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme Li'l-Kitâb, 1975.
- Ebû 'Amr b. Bahr el-Câhız. *el-Beyân ve't-tebyîn*. Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1998.
- Ebû Bekr Muhammed b. Davûd el-İsbahânî. *ez-Zuhre*. Thk. İbrâhîm es-Sâmurrâî. *ez-Zerkâ'*: Mektebetu'l-Menâr, 1985.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Târîhu'Taberî Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*. Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ebî Tâhir. *Belâgâtu'n-nisâ'*. Thk. Ahmed el-Ulfî. Kahire: Matba'atu Medreseti Vâlideti 'Abbâs el-Evvel, 1908.
- Ebû'l-Ferec el-Asfâhânî. *Kitâbu'l-agânî*. Thk. İbrahim es-Se'âfin v.dğr. Beyrut: Dâru Sâdir, 2008.

- Ebû'l-Fidâ İsmâ'îl b. Kesîr. *es-Sîretu'n-nebeviyye*. Thk. Mustafa Abdu'l-Vâhid. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982.
- Ebû Şerîfe Abdulkâdir, v.dğr. *Medhal ilâ tahlîli'n-nassi'l-edebî*. Amman: Dâru'l-Fikr, 2008.
- Ebû 'Ubâde, el-Velîd b. el-Buhturî. *el-Hamâse*. Thk. Muhamed İbrahim el-Hûr v.dğr. Abu Dabi: Hey'etu Abû Dabî li's-Sekâfeti ve't-Turâs, 2007.
- Ebû 'Umar Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. 'Abdilbirr en-Nemerî. *Behcetu'l-mecâlis ve unsu'l-mucâlis*. Thk. Muhammed Mursî el-Hûlî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Elûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd el-. *Rûhu'l-ma'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. Beyrut: İhyâu't-Turâsî'l-'Arabî, ts.
- Elûsî, Mahmûd Şukrî el-. *Bulûğu'l-ereb fî m'arifeti ahvâli'l-'Arab*. Şrh. Muhammed Behcet el-Eserî. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısrî, 1314.
- Emânî, 'Abdulhâlm Ali eş-Şeyh Halîl. *Eseru'l-İslâm fî şî'ri'r-risâ'*. Mafrak: Câmi'atu Âli'l-Beyt, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Emîl Nâsîf. *Arva'u mâ kîle fî fenni'r-risâ'*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- Emîn, Ahmed. *en-Nakdu'l-edebî*. Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîmi ve's-Sekâfe, 2012.
- Ferhânî, Mehdî. "er-Risâ' 'âdâtuhu ve tekâlîduh fî'l-'asrayn el-câhilî ve'l-islâmî dirâse mukârane" *Câmi'atu Zî Kâr Dergisi*. Zî Kâr: Câmi'atu Zî Kâr, 2016, 20/371.
- Fuad Sezgin. *Târîhu't-turâsî'l-İslâmî*. Trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî. Riyad: İdâratu's-Sekâfeti ve'n-Neşr, 1983.
- Hafâcî, 'Abdulmun'im v.dğr. *el-Belâgatu'l-'Arabiyye beyne't-taklîdi ve't-tecdîd*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.
- Hamevî, Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Kaysî el-. *Selvetu'l-keîb bi vefâti'l-Habîb*. Thk. Sâlih Yûsuf Ma'tûk. Dubey: Dâru'l-Buhûs, 2002.
- Hâmid, Abdullâh v.dğr el-. *el-Belâgatu ve'n-nakd*. Riyad: Câmi'atu İmam Muhammed b. Su'ûd, 1994.
- Hamîs b. Mâcid b. Hamîs, es-Subbârî. *Fennu'r-risâ' 'inde şâ'irâti'l-Câhiliyye*. Nizvâ: Câmi'atu Nizvâ, 2009.
- Hassân b. Sâbit. *Dîvân*. Thk. 'Abde Muhannâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Husarî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Ali el-. *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb*. Thk. 'Ali Muhammed el-Bicâvî. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1953.
- İbn 'Abdi Rabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdu'l-ferîd*. Thk. 'Abdulmecîd et-Terhînî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Hanbel, Ebû 'Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Kitâbu fadâili's-sahâbe*. Thk. Vasiyyullâh b. Muhammed 'Abbâs. Mekke: Dâru'l-İlm, 1983.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdulmelik. *Sîretu'n-Nebi*. Thk. Mecdî Fethi es-Seyyid. Tanta: Dâru's-Sahabe Li't-Turâs, 1995.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sunen*. Thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-'Arab*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- İbn Raşîk, Ebû Ali el-Hasen el-Çayravânî. *el-'Umde fî mahâsini's-şî'r ve âdâbihi ve nakdih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' ez-Zuhrî. *et-Tabakâtu'l-kubrâ*. Thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ'. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Seyyidi'n-nâs. *Minahu'l-midah*. Thk. İffet Visâl Hamza. Dimâşk: Dâru'l-Fikr, 1987.
- İbrahim, Enîs. *Mûsîka's-şî'r*. Kahire: Mektebetu'l- Anglo el-Mısrıyye, 1952.
- Lebîd b. Rabî'a. *Dîvân*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-feyrûzâbâdî. *el-Kâmûsu'l-muhîd*. Thk. Muhammed Na'im el-'İrksûsî v.dğr. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2005.
- Mendûr Muhammed. *en-Nakdu'l-edebî 'inde'l-'Arab*. Kahire: Nahdatu Mısr, 1996.
- Merzûkî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed el-Hasen el-. *Şerhu dîvânî'l-hamâse*. Nşr. Ahmed Emîn v.dğr. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasen b. 'Ali el-. *Murûcu'z-zeheb*. Thk. Kemâl Hasen Mar'î. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2005.

- Mubârek, Zekî. *el-Medâihu'n-Nebeviyye fi'l-edebi'l-'arabî*. Kahire: el-Hey'etu'l- 'Âmme li Kusûri's-Sekâfe, 2003.
- Muberrid, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-. *Kitâbu et-te'âzi ve'l-merâsî*. Thk. Halîl el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1996.
- Muhyiddîn, Ebû Bekr Zekerîyya Yahyâ b. Şeref en-Nevevî. *el-Ezkâr min kelâmi Seyyidi'l-ebrâr*. Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- Munzir el-Cebbûrî. *Eyyâmu'l-'Arabi ve eseruhâ fi'ş-şi 'ri'l-Câhilî*. Bağdat: Dâru's-Şu'ûni's-Sekâfiyyeti'l-'Âmme, 1986.
- Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Muslim*. Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1991.
- Nemerî, Yûsuf b. Abdullah b. 'Abdi'l-Azîz el-Kurtubî en-. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. Nşr. 'Âdil Murşid. Amman: Dâru'l-A'lâm, 2002.
- Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. 'Abdulvehhâb en-. *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*. Thk. Mufîd Kumeyha v.dğr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2004.
- Şâyib, Ahmed eş-. *el-Uslûb dirâse belagiyye tahliliyye li usûli'l-esâlîbi'l-edebiyye*. Kahire: Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, 1991.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Tefsîru't-Taberî Câmî'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî. Kahire: Merkezu'l-Buhûs Ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2001.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-. *el-Câmî'u'l-Kebîr*. Thk. Beşşâr 'Avvâd M'arûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996.
- Yahya el-Cebbûrî, eş-Şi'ru'l-câhilî hasâisuhû ve funûnuh. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986.
- Yahya el-Cebbûrî. *Şi'ru'l-muhadramîn ve eseru'l-İslâmi fih*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1981.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. 'Umar b. Ahmed ez-. *Esâsu'l-belâgah*. Thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-sûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998.